

akademia

TÜRKİYE RADYOCULUĞUNDA ALTERNATİF YAYINCILIK ARAYIŞLARI: AÇIK RADYO ÖRNEĞİ

Özet

Türkiye’de radyo yayıncılığı 1920’lerde diğer ülkelerle aynı dönemde başlamıştır, ancak yasaklamalar Türkiye Radyo Yayıncılığı’nın Avrupa ve Amerika’daki örneklerinden geri kalmasına neden olmuştur. Türkiye’de 1989 yılından sonra özel radyo kuruluşları yayınlarına başlar. 3984 Sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluşu ve Yayınları Hakkındaki Kanunun radyo ve televizyon yayıncılığındaki devlet tekelini ortadan kaldırmasıyla ticari yayıncılık yapan kuruluşların önü açılmıştır. Bu düzenlemeye göre sivil toplum kuruluşlarının radyo ve televizyon yayınları yapmaları da yasaklanmıştır.

Alternatif radyolar bir tür kamusal yayıncılık yapan kuruluşlardır, alternatif ve demokratik bir söylem kullanırlar. Alternatif radyolar hükümet dışı kuruluşlardır ve hiç bir ticari amaçları yoktur. Bu tür yapıların çalışanları gönüllülerdir. Bu çalışmanın örnekleme olan Açık Radyo sosyal sorumluluk bilinci oluşturmak amacıyla programlar üretmektedir. Bu çalışmada Açık Radyo alternatif radyo perspektifinden incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Yayıncılık, Radyo Yayıncılığı, Alternatif Radyoculuk.

Alternative Searches in Turkish Radio Broadcasting: Case of Open Radio

Abstract

Turkey had begun radio broadcasting in the same time period with other countries in 1920’s, but prohibitions obstructed development of Turkish radio broadcasting against European and American Broadcasting companies. After 1989, private broadcasting companies join this environment. While 3984 Radio Television Establishing and Broadcasting Law was eliminating government monopole on radio television broadcasting, commercial broadcasting companies also authorized. According to this regulation Radio and Television companies could not have any relation with nongovernmental organization.

Alternative radios are a kind of public broadcasting radios and use alternative and democratic telling methods. Alternative radios mostly established by nongovernmental organizations and they don’t have commercial aims. Workers of this kind of organizations are mostly volunteers. Radio station which is sample of this study is Open Radio producing programs to create social responsibility. In this study open radio programs are analyzed from alternative radio perspective.

Keywords: Broadcasting, Radio Broadcasting, Alternative Radio.

Giriş

Türkiye’de radyo yayıncılığının başladığı yıllarda radyo Avrupa da ve özellikle de Amerika’da altın yıllarını yaşamaktaydı. 1927-1945 yılları arasında henüz televizyonlar iletişim tarihinde yerini almazdan önce radyo kitlelerin en önemli bilgi, haber ve eğlence kaynağı olmuştur. 1938’de ünlü yönetmen Orson Welles radyoda H.G. Wells’in “Dünyalar Savaşı” adlı romanından Marslıların dünyayı işgale başladığıyla ilgili bir bölümü, haber tarzında okur. Haberin duyulmasıyla birlikte panik havası olur ve dinleyenler arasında intiharlar bile görülür. Dönem radyoya duyulan güven açısından son derece önemlidir. Televizyon yayınlarının başlamasıyla birlikte radyo altın yıllarını geride bırakır. Ancak radyonun sıcak bir araç olması, yayıncı ve dinleyici açısından kolay bir araç olması nedeniyle radyo kitle iletişim tarihindeki önemini hep korumuştur. Radyo medyanın özgürleştirici potansiyelleri üzerine düşünen pek çok düşünürün ortak olarak üzerinde durduğu bir araç olmuştur. Radyo haberleşme özgürlüğü ve iletişim hakkı kavramları tartışmalarının tam da ortasında bir açılım olarak görülür. Medya mesajlarının dolaşımında radyonun daha eşit ve karşılıklı iletişime olanak veren yapısı radyonun alternatif yayıncılığın en önemli aracı olarak nitelendirilmesine neden olur.

Enformasyon akışındaki dengesizliği gidermeye dönük çalışmaların önemli bir bölümünü UNESCO yürütmektedir. UNESCO geleneksel kitle iletişim araçlarında mesajların üretim ve dağıtım süreçlerinden dışlanmış insanların ve toplulukların medyaya erişimini vurgulayarak erişim, katılım ve öz yönetim gibi kavramlarını gündeme getirir. Kamunun iletişim süreçlerine ilişkin karar alma mekanizmalarına katılması ve iletişim politikalarının biçimlenmesine dâhil edilmelerinin önemini altını çizer (Güney, 2009, 25-26). Dünya radyoculuğu alternatif radyoculuk açısından çok önemli örnekleri barındırmaktadır. Radyo tarihine baktığımızda kimi zaman madenci radyoları, kimi zaman üniversite radyoları ya da kadın radyoları alternatif radyolar olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

Türkiye’de ilk bağımsız radyoculuk deneyimleri 1990’lı yıllara rastlar. Bu yıllarda yasal bir zemini olmaksızın gündeme gelen özel radyolar 1993 yılında Ulaştırma Bakanlığı’nın kararı üzerine kapatılır. Radyoların kapatılması üzerine “Radyomu istiyorum” sloganı ile “siyah kurdele” eylemi başlatılır. Radyoculuk açısından dönemin en önemli özelliği sivil toplum örgütlerinin ve meslek kuruluşlarının düzenlediği bu eylemin başarıya ulaşması ve Türkiye özel radyoculuğunun sivil bir mücadele ile başlamasıdır (Köse, 2007, 343). Özel radyoculukla birlikte Türkiye radyoculuğu beklenildiği üzere çok sesliliğe kavuşmamıştır. Birbirinin benzeri içeriklerde yayınlarını sürdüren özel radyoların içerisinden birkaç farklı ses dışında ses duyulmamaktadır. Açık Radyo Türkiye radyoculuğunda farklı bir duruşa ve yere sahip olması nedeniyle önemli bir boşluğu doldurmaktadır.

1. Türkiye’de Radyoculuk ve Değişen Medya Ortamı

Radyonun çok ucuz, pratik ve süratli bir teknoloji olması 20 yüzyılın ilk çeyreğinde bütün dünyaya yayılmasını sağlamıştır. Türkiye’de 6 Mayıs 1927’de ilk resmi radyo yayını başladığında Amerika Birleşik Devletlerinde ticari, Avrupa’da kamusal radyoculuk önemli atılımlar kaydetmişlerdi. Ülkemizde radyo yayıncılığının başlaması ile siyasal yapı arasında adeta organik bir bağ vardır. Cumhuriyetin kuruluşundan hemen sonra toplanan I. İzmir İktisat Kongresinde ekonomide liberal politikalar benimseniyordu. Cumhuriyet yöneticileri, burjuvazinin girişken ve atılcı karakterinin batıya neler kazandırdığının farkındaydılar. Dışa bağımlı olmayan, ayakları ülke toprağına basan bir burjuvazi yaratarak kurumları kendilerine teslim etmek dönemin temel politikalarıydı. Türkiye Radyoculuğu TTAŞ (Türk Telsiz Telefon Anonim Şirketi) adlı özel bir kuruluş elinde yayına başlaması bu anlayışın sonucudur (Kocabaşoğlu, 2010, 148).

Türkiye’de 1923-1931 arası aydınlanma devrimlerinin gerçekleştirilip sermaye birikiminin sağlanmaya çalışıldığı bir dönemdir. Sermaye açısından son derece cılız ve yetersiz Türkiye Burjuvazisi ile büyük atılımların yapılamayacağı görülmüştür. 1929 İktisadi bunalımının da etkisiyle devletçi modelin benimsenip Kamu İktisadi Teşebbüsleri’nin kurulması Türkiye’yi 1939’a kadar mucizevi ekonomik başarılarla götürmüştür. Radyoculuğumuzun seyri de başlangıç

yılları itibariyle Türkiye'nin ekonomik ve siyasal yapısı ile ortaklıklar gösterir (Kayador, 1999).

1940-1946 yılları arasında radyonun ülke içerisindeki konumu kadar ülke dışındaki konumu da güçlenmiştir. Bu dönemde önceleri liberal, sonraları devletçi kapitalist kalkınma modelleri ile ekonomiyi geliştirmede başarısız olunmuştur. Savaş sırasında ve savaşın hemen sonrasında radyo, Türk dış ilişkilerinde siyasal ve ekonomik baskıları karşılama ve yeni ittifaklar aramakta işlevsel olmuştur (Kocabaşoğlu, 2010, 292).

1946-1960 yıllarında radyo, iç politikada iktidarla muhalefet arasındaki çekişmelerin odağında yer almıştır. Türkiye ticaret burjuvazisinin temsilcisi durumundaki Demokrat Parti İktidarı, 1950'lerin ikinci yarısından itibaren dış borçları ödemekte sıkıntı çekip ekonomik dar boğaza girilince gerginleşmeye başlamış ve radyoyu partizanca kullanmıştır. Türkiye'yi 27 Mayıs 1960 hareketine götüren süreçte radyonun iktidar tarafından kullanılmasının önemli bir etken olduğu vurgulanmaktadır.

1961 Anayasa'sı iktidarı sınırlayan, vatandaşların hak ve özgürlüklerini öne çıkaran bir anayasadır. 1961 Anayasası ile üniversiteler ve TRT özerk kurumlar haline getirilmiştir. Yönetmelik ve mali açıdan hükümetlerin baskısından uzak kalmak anlamına gelen özerklik, TRT'ye ve Türkiye radyoculuğuna 7 yıl süresince altın çağlarını yaşatmıştır. Demokratik açıdan zengin bir dönem yaşanmış grev, toplu sözleşme ve sendikal haklar yasal güvenceye kavuşmuştur. Sosyal ve ekonomik anlamda zenginliğin yaşandığı bu dönem Türkiye radyolarına da yansımıştır. Yayıncılığın toplumsal bir görev olduğunun bilincinde olan programcılar tarafından bu dönemde nitelikli sosyal, siyasal, kültürel hayatı sorgulayan programlar üretilmiştir (Cankaya, 1997, 26-29).

12 Mart 1971'de Genel Kurmay Başkanlığı ile Silahlı Kuvvetler komutanlarının verdikleri muhtıradan sonra TRT'nin özerkliği kaldırılmış ve siyasal olarak çok büyük sarsıntılar yaşanmıştır. 1974'de Kıbrıs Barış Harekâtı'nın ardından, Türkiye tarihinin en karanlık dönemine girmiş ve 5 yıllık bir zaman dilimi içinde teröre tamamen teslim olmuştur. Türkiye Radyoculuğu bir yandan sokaktaki dehşet verici terörün kısıfı altında; bir yandan da 1968'de deneme yayınlarına başlayıp 1975'de haftanın 7 günü yayına geçen ve ülkenin büyük bölümüne seslenebilen televizyonun karşısında acı bir şekilde gerilemeye başlamıştır (Kayador, 1997).

Türkiye'nin 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi, daha sonra Turgut Özal başbakanlığı ve ANAP hükümetleri döneminde yaşadığı değişim, cumhuriyet tarihimizin en kökten dönüşümlerinden biridir. Bu dönem, gerçekte ABD ve İngiltere'de 1970'lerin sonunda gerçekleşen deregülasyon, liberalleşme, serbest piyasa ekonomisini benimseme sürecidir. Bu süreçte Türkiye ile birlikte, medya da yapısal değişikliklere uğrayarak yeniden biçimlenmeye başlamıştır. Dünyada ve ülkede yaygınlaşan sağ politikalar ve ekonomik alandaki değişiklikler doğal olarak yeni iletişim teknolojilerinin de önünü açmış, dijital teknolojiler iletişim etkinliklerinde ve küresel medya şirketlerinde bir yoğunlaşmaya neden olmuştur. Türkiye bu dönemde ortaya çıkan uluslararası medya kartellerinin ilgi alanı içine girmiştir. Yeni iletişim teknolojilerindeki gelişmelerden Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere gibi büyük devletlerle aynı dönemde etkilenen Türk medyası, devlet tekelinde bulunan tek kanallı radyo-televizyon yayıncılığından özel yayıncılığa adım atmıştır. Bu dönem medyadaki yapısal tekellerin kırılıp radyo ve televizyon kanallarının çoğaldığı, internet gibi yeni bir kitle iletişim aracının toplum yaşamına girdiği bir zaman dilimidir (Keane, 1993, 10).

1980'li yıllara gelene dek, Türkiye'de yayıncılık, Avrupa'daki yayıncılık modellerini örnek alsa da, "kamu hizmeti" gibi bir Avrupa etiketi taşısa da kendi toplumsal ve siyasal yapısı gereği farklı bir biçime dönüşmüştür. Avrupa'da 1980'lerden sonra, radyo ve televizyon yayıncılığında devlet tekelinin kırılması, özel girişimin elindeki radyo ve televizyon istasyonlarının sayılarının artması, yayıncılık alanındaki değişimler 1990'ların başında Türkiye gündemine de yerleşmiştir. Başlangıçta çoğulculuğun, çok sesliliğin ve demokratikleşmenin sağlanması beklenirken, zaman içinde, özellikle yazılı basında ciddi boyutlarda yoğunlaşma görülmüş, bu durum iletişim alanında yaygınlaşmıştır. Haber kaynakları uluslararası şirketlerin kontrolüne girmiş, kâr arayışı, işletmeler

arasındaki birleşmelere, satın almalara yol açmıştır. Küreselleşmenin ortaya çıkardığı bu yeni süreç güçlü uluslararası medya yapılanmalarını ortaya çıkarmıştır.

Türkiye’de 1990 yılında ilk olarak Star TV ile başlayan özel televizyon yayıncılığını, 1992’de özel radyoculuk izlemiştir. Bir dönem, yasal düzenlemeleri de gerçekleştirilmeden yürütülen yayımlar, kısa sürede sancılı ve kaotik bir iletişim ortamı yaratmıştır. Gerçekte, yasal düzenlemelerin teknolojinin gerisinden gelmesi, yalnız Türkiye’ye özgü bir olgu değildir, bu süreç genellikle dünyada da böyle yaşanmıştır. Ancak bu durum ülkemiz özel radyo ve televizyonlarında ilkesiz ve eğitimden yoksun bir yayıncılık anlayışının yerleşmesine neden olmuştur.

Türkiye radyoculuğu, devlet denetiminde yayınlarını sürdüren TRT ile ticari amaçlı radyolar arasına sıkışmıştır. Türkiye radyoculuğunun önündeki en önemli engellerden biri yasalarıdır. 1994 yılında çıkarılan 3984 Sayılı “Radyo ve Televizyon Kuruluşlarının Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun” ile özel radyo istasyonlarının, televizyon kanallarının ve TRT’nin uymakla yükümlü olduğu kuralları düzenler. 3984 sayılı kanununun 29’uncu maddesi yayın haklarının kime verilip verilemeyeceğini anlatır. Bu madde gereğince siyasi partiler, dernekler, sendikalar, meslek kuruluşları, kooperatifler, vakıflar, mahalli idareler özel radyo ve televizyon kuruluşu kuramaz ve bunlara ortak olamazlar (resmi gazete 20.4.1994). Böylece 3984 sayılı yasa gereğince sivil toplum örgütlerinin radyo ve televizyon yayıncılığı yapmaları engellenir.

Yasal, ekonomik engellerin yanında Türkiye’de alternatif yayıncılığın varlık göstermemesinin en önemli nedeni sosyo-kültürel öğelerdir. Demokrasi kültürünün yerleşemediği bir toplumda sivil toplum kuruluşları ve sivil düşünce tam olarak oluşturulamamıştır. 1990’larda yayın hayatına başlayan özel radyoların büyük bir bölümü “müzik kutusu” olarak işlev görmektedir. Bu radyolar arasında genel ticari ve popüler yayıncılık anlayışının dışına çıkmayı başarabilenler de vardır. Bunlar alternatif yayıncılık anlamında “sol eğilimli” radyolar ile “dinsel söylemler içeren-dini ” radyolardır (Köse, 2007, 345).

2. Alternatif Yayıncılık Seçeneği Olarak Radyolar ve Açık Radyo Örneği

Sözlüklerde “seçenek” olarak tanımlanan alternatif sözcüğü kavram-sonuç olarak-farklılığı içermektedir (TDK, 2009, 83). İnsanlar, kuramlar, kavramlar birbirleri için ya ‘aynı’dır, ya ‘benzer’dir, ya ‘farklıdır ya da ‘öteki’dir. Bu tanımdan da hareketle alternatif medya; ulusal, yaygın, ticari, egemen, hâkim, ana damar olarak adlandırılan ana akım medya ile kamu yayıncılığı yapan meydanın yanı sıra varlığını sürdürmeye çalışan ve amacı kâr elde etmek olmayan medya olarak tanımlanmaktadır. Alternatif medya; bağımsız medya, radikal medya, radikal alternatif medya, topluluk medyası gibi pek çok biçimde adlandırılmaktadır. (Alankuş, 2008, 30). Egemen ve alternatif medya kavramları politik bir anlamı içermekte ve alternatif medya ekstra-politik bir bağlamda kullanılmaktadır. Egemen ve alternatif birbirinin karşıtı olan politik konulardır (Atabek, 2006).

Alternatif medyayı ele alan çalışmalar kendi içerisinde farklılıklar göstermektedir. Alternatif medya ana akıma karşı iki temel boyut üzerinden tanımlanmıştır. Örgütlenme, ekonomik yapısı ve içerik. Küresel ticari medyanın hiyerarşik ve dikey örgütlenme yapısına karşı alternatif medyanın organizasyon yapısı yatay ve kolektif ilişkilerden oluşmaktadır. Örgütlenme yapısının katılımcılığa ve demokratik ilişkilere açık oluşu üretilen içeriğin muhalifliğini de sağlamaktadır. Alternatif medyanın içeriğini şekillendiren temel güdüler ise sosyal değişimden yana olmak, baskı altındaki grupların sesi olmak, alternatif bir kamusallık yaratmak olarak değerlendirilmektedir (Streitmatter, 2001; Kessler,1984; Hamilton, 2000).

Radyo karşılıklı iletişime izin veren doğası ve ucuzluğuyla dinleyici ve yayıncı açısından kolay ulaşılabilen bir araçtır. Radyoda üretim süreçlerine katılmak için okuma yazma bilmek gerekmemekte, isteyen herkesin kolayca söz söyleyebileceği, dinleyicinin program ve haber üretim süreçlerine katılmasına olanak vermektedir. Bu durum radyoyu sivil hakların korunması açısından sıra dışı ve kullanışlı yapmaktadır. Ulusal, bölgesel ve yerel topluluklar kolaylıkla kendi radyo tarzlarını yaratabilirler. Bütün bu farklı özelliklerinden yola çıkarak radyo yerel fikirlerin, geleneklerin

ve kimliklerin kendi fikirlerini ve sosyal yapılarını yansıtabilecekleri en uygun mecra (Kuruoğlu ve Yılmazkol, 2008, 519). Dinleyicinin sesini duyurabilmesini sağlayan radyo, demokratik ve kamusal bir katılıma olanak sağlar. Radyo yapısı gereği, karşılıklı tartışma ortamı yaratabilecek çok sesli bir iletişim aracı olarak demokratik bir toplum için önemli bir fırsat olarak görülmüştür. Bu konudaki görüşler 1930'lu yıllara kadar uzanarak, Bertolt Brecht'in "Radyo Teorisi" ne dayanmaktadır. Brecht radyonun bir dağıtım aracından çıkıp bir iletim aracına dönüştürülmesi gerektiğinin altını çizer. Böylece radyo kamusal hayatta dinleyiciyi üretici olarak iletişim sistemine sokabilecektir (Brecht, 1980, 24).

Radyonun demokratik potansiyeline ilişkin beklentiler dünyanın farklı bölgelerinde değişik biçimlerde gelişmiştir. Sosyalist, anarşist, çevreci, pasifist pek çok grup farklı coğrafyalarda "korsan radyo", "özgür radyo", "bağımsız radyo" gibi farklı isimlerde radyolar kurarlar. 1990'larda ise radyo tekrar altın yıllarını yaşamaya başlar ve özgür radyoların yanı sıra "topluluk radyoları", "mahalle radyosu", "yakın radyo" gibi radyolarda da bir canlanma olmuştur (Alankuş, 2003, 32).

Alternatif radyo kamusal bir radyo türüdür. Demokratik bir anlatım biçimini uygular. Devlet ve özel sektör karşısında bağımsız durumdadır. Özgür ya da özerktir, dinleyicilerin yönetime ve program oluşturma sürecine katılımını sağlar. Alternatif radyolar sivil toplum örgütlerinin girişimleriyle yayıncılık yaparlar ve ticari amaç taşımazlar. Alternatif radyoların her ülkede farklı bir gelişim süreci olmuştur. Çeşitli isimler altında faaliyet gösteren ve tek bir modelde tanımlanmayan bu radyoların tümü "Alternatif radyo" olarak tanımlanmaktadır. Kamusal radyolar, halk radyoları, özgür radyolar, eğitsel radyolar ve topluluk radyoları, alternatif radyo olarak değerlendirilmektedir (Soydan, 2006).

Dünyada radyo tarihine bakıldığında radyonun; toplumsal hareketlerin bir parçası ve topluluk medyası olarak biçimlendiğini ya da yerel medya ile birlikte yerel kültürü geliştirmeye dönük yayınlar yaptığını görmekteyiz. Tüm dünyada radyo alternatif yayıncılık için kullanılırken Türkiye'de yasal sınırlarında etkisiyle topluluk radyoları açısından bakıldığında ticari ve ulusal yerel radyolar dışında varlıklarını sürdürmeye çalışan topluluk radyolarının, dinsel, etnik ve fikrî kimlikler çerçevesinde belirginleşen farklarla yayıncılıklarını biçimlendirdikleri ve ticarileşme ile topluluk radyosu kıskacında kaldıkları görülmektedir (Timisi, 2006, 76).

Alternatif radyolar, devlet radyoları ve tecimsel(ticari) özel radyoların dışında bir tür olarak kabul edilirler. Alternatif radyolar, yerel yayın yaparlar ve kâr amacı gütmazler. Esas olarak bu yönleriyle geleneksel radyo anlayışından ayrılırlar. Alternatif radyolar ile geleneksel radyolar dinleyici, yönetim, iletişim, içerik ve alt yapı açısından birbirinden ayrılmaktadır (Soydan, 2006).

Geleneksel radyolar genel kitleye seslenirken, alternatif radyolar belirli bir topluluğa ya da gruba seslenmektedir. Örneğin etnik topluluklara, belirli bir siteye, yerleşke içindeki öğrencilere, dinsel gruplara, işçilere seslenirler. Geleneksel radyo, devlet tekeli ya da tecimsel özel kuruluşların yönetimindedir. Alternatif radyolar ise yayın tekellerine karşı kurulmuş kurumların yönetimindedirler. Bunları birlikler, dernekler, federasyonlar, kamusal kurumlar, ya da doğrudan doğruya dinleyici temsilcilerinden oluşan kurumlar yönetir. Radyo çalışanları da amatör bir anlayışla ücretsiz olarak çalışan kişilerden oluşmaktadır. Geleneksel radyolar dikey ve daha çok tek yönlü iletişim sağlarlar. Dinleyicinin katılımını sağlamak alternatif radyoculuğun en önemli ilkesi sayılmaktadır. Dinleyici üretim ve yönetim sürecine katılır, böylece dinleyiciler, alıcılar aynı zamanda verici olur böylece çift yönlü bir iletişim trafiği yaşanır. Geleneksel radyolar en geniş kitlenin sorunlarına yönelirler. Zaman zaman çeşitli bölgelerin, meslek gruplarının sorunlarını ele alsa da yüzeysel değinir ve bu durumda dahi amaç hep geniş kitledir. Çeşitli grupların sorunları bir bütünün içinde ele alınır. Alternatif radyolarda ise içerik dar bir kamusal topluluğu ilgilendirir: Kültürel bağımsızlık, siyasal bilinçlenme, tüketici sorunları gibi sorunları öne çıkaran yayıncılık anlayışları bulunmaktadır. Geleneksel radyolar ekonomik olarak yüksek maliyetli radyolardır. Ülke çapında yayın yapıldığı için, altyapı, kuruluş ve işletme giderleri çok yüksektir. Alternatif radyolar dar bir bölgeye yayın yapmak için kuruldukları için büyük bir altyapı, dolayısıyla da yatırım gerektirmez (Soydan, 2006).

3. Araştırmanın Yöntemi

Alternatif radyoyu tanımlayabilmek için radyonun yayın amacı, sermaye kaynakları, örgütsel yapısı, denetlenme biçimi, mesaj içeriği, dinleyici ile ilişki, dinleyicinin yapısı, dağıtım alanı incelenmelidir. Bu çalışmada Açık Radyo, Bailey ve Olga Guedes tarafından belirlenen alternatif radyoculuk kriterleri açısından incelenmektedir (Bailey, Olga Guedes vd, 2008, 19).

Yayın amacı: Kar amacı gütmemek, insani, kültürel, eğitimsel, etnik amaçlarla yayın yapmak, iktidar yapısına ve davranışına karşı çıkmak, destek, dayanışma ve network (ağ/şebeke) kurmak alternatif radyoculuk için önemli bir amaçtır.

Sermaye kaynakları: Devlet ya da belediye gibi yerel yönetim ödenekleri ve reklam gelirleri reddedilir.

Örgütsel yapı: Yatay örgütlenme söz konusudur. “tam” katılım amaçlanır. Böylece iletişimin demokratikleşmesi hedeflenir.

Profesyonel uygulamaların eleştirilmesi: Gönüllük esasına dayanır. Meslekten olmayanların girişi ve katılımı özendirilir.

Mesaj içeriği: Egemen söylemlerin ya da temsillerin eksiklerini gidermek ve aksini iddia etmek, hegemonik politikalara, önceliklere ve bakış açlarına alternatif vizyonlar geliştirmek.

Dinleyici ile ilişki: İletişimin demokratikleştirilmesi için dinleyiciler/tüketiciler tarafından ifade edilen ihtiyaçlara ve amaçlara öncelik verilir.

Dinleyici yapısı: Çeşitlilik ve çokluk amaçlanır. Yaygın medyanın aksine genç insanlara, kadınlara, kırsal nüfusa ulaşmak amaçlanır.

Dağıtım alanı: Bölgesel ya da ulusaldan çok yereldir.

4. Bulgular

Bu çalışmada genel olarak Türkiye’deki yayıncılık ortamı tanımlanarak “Açık Radyo” özelinde alternatif radyo kavramı tartışılmış ve bu doğrultuda söz konusu radyo incelenmiştir. Çalışma, www.acikradyo.com adresli radyonun resmi internet sitesi taranarak yapılmıştır. Kendini bağımsız bir radyo örneği olarak tanımlayan Açık Radyo alternatif medya kriterleri açısından incelenmiştir.

Açık Radyo, 13 Kasım 1995’te, İstanbul ve çevresine yayın yapan bölgesel bir radyo istasyonu olarak yayın hayatına başlar.

Yayın Amacı: Alternatif radyolar en kısa tanımla “egemen olmayan” medyalardır. Alternatif medyalar kendilerini her tür iktidar ilişkisinin uzağında konumlandırırlar. Toplum sorgulayıcı fikir ve görüntülere yer verirler (Navaro, 2004, 677). Açık Radyo sitesinde yayın amacını şu şekilde tanımlıyor: Kamu yayıncılığı ve bağımsız yayıncılık ilkelerini içeren bir yayıncılık anlayışını benimsiyoruz. “Kâinatın tüm seslerine, renklerine ve titreşimlerine Açık Radyo!” sloganı ile yayın yapan radyo, kendini bağımsız duruşu ile alternatif bir mecra sayıyor. Popüler olmayan, sanat kaygısı taşıyan, farklı görüşlerin yer aldığı bir platform olarak kendini tanımlıyor.

Özel değil, özgür,

Tüm çıkar gruplarından bağımsız,

Ortak çabamızın ürünü,

Gerek kuruluşu, gerek işleyişi, gerekse yayınları açısından demokratik,

“Görüntünün ardındaki görüntü”yü yakalamayı hedefleyen,

Hayatı ‘birebir’ ölçüde yansıtmaya özen gösteren,

Aynı zamanda, demokratik sivil toplum örgütleri için bir iletişim merkezi işlevi gören,

Kültür ağırlıklı,

‘Nefes nefese’,

www.akademia-erciyes.com

Sıra dışı ve özgün bir yayın formatına sahip,
Müzik, haber ve kişilik açısından benzersiz bir ses'e sahip,
Uluslararası kültür âleminin ayrılmaz bir parçası olmayı hedefleyen,
Dünyanın en kaliteli ve heyecan verici mecralarından biri olmak.

Açık Radyo manifestosunda kamusal bir yayıncılık anlayışı benimsediğini belirtmektedir. Bu doğrultuda birincil amaç olarak kâr elde etmeyi reddetmektedir. Popüler yayıncılık anlayışından uzak bir biçimde toplumsal olaylara duyarlı bir yayıncılığı benimsedikleri belirtilmektedir. Bu doğrultuda da insani, kültürel, eğitimsel ve etnik alanlara dönük ve sanat kaygısı taşıyan yayınlar yapmayı amaçladıklarını vurgulamaktadırlar.

Sermaye Kaynağı: Sermaye kaynakları açısından bakıldığında ise alternatif medyaları geleneksel radyolardan ayıran en önemli özellik "kâr etmeyi amaçlamamak" ve "düzen yanlısı olmamaktır" (Sayruğaç, 2004,70). Açık Radyo finans sorununu dinleyici desteğinden yararlanarak çözüme yoluna gitmektedir. Dinleyiciler seçtikleri bir ya da birden fazla programı kredi kartıyla, telefonda, internet üzerinden veya banka havalesiyle destekleyebilmektedirler. Seçilen program yayınlandığında destekçinin adı programın başında ve sonunda anılmakta böylece programın yayınlanmasını sağlamaktadırlar. Aynı zamanda, Akbank, Garanti Bankası, Demirer Enerji, Cross, İpsos KMG, ACNielsen gibi firmalar belirli programların sponsoru olarak sitede yer almaktadırlar. Açık Radyo kendini bağımsız bir radyo olarak tanımlamaktadır. Ancak 2000 yılında Açık Toplum Enstitüsü'nden, 150.000 dolar proje finansmanı için destek aldığını da sitesinde açıkça belirtmektedir. Bu kaynakla, Açık Site isimli internet sitesi kurulmuştur. Sermaye kaynağı açısından devlet ya da belediye ödeneklerinden yararlanmamaktadır. Reklam geliri de olmayan radyo dinleyici desteği ile yayın hayatını sürdürmektedir.

Örgütsel Yapı: Türkiye'deki radyo-televizyon yasasına göre tüm radyo ve televizyonların anonim şirket olmak zorunluluğu vardır. Bu nedenle Açık Radyo doksan bir ortaklı bir anonim şirket tarafından kurulmuştur. Ancak kâr amacı gütmeyiz. Kâr amacı gütmeyeceği maddesi genel kurul kararıyla şirketin ana sözleşmesine de yazılmıştır. Açık Radyo, hiçbir sermaye grubuna bağlı olmayan ve mülkiyet açısından çok ortaklı olan yatay iç örgütlenme biçimine sahiptir. Tam katılıma izin veren ve yatay bir örgütlenme anlayışı ile yayın yapan Açık Radyo örgütsel yapısı açısından iletişimin demokratikleşmesine de olanak sağlamaktadır.

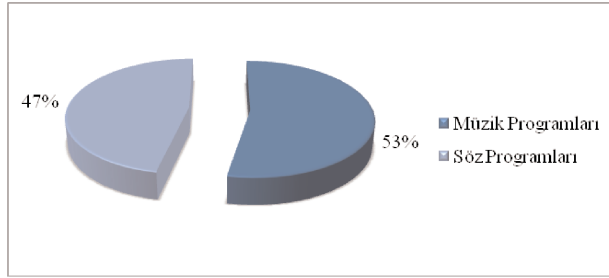
Kimler görev alıyor: Açık Radyo'da toplumun çeşitli kesimlerinden, meslek dallarından gelen, yaşları 10'la 75 arasında değişen ücret almadan gönüllü olarak programlar yapan kişiler çalışmaktadırlar. 30 Nisan-28 Ekim 2010 tarihlerini kapsayan 26. Yayın döneminde 357 programcı, 232 farklı program üretmiştir. Konusunun uzmanı akademisyenler, bilim insanları, sanatçı ve yazarların yanı sıra pek çok kişi program yapmaktadır. Bu kişiler toplumda kanı önderi konumunda olan kişilerdir. Açık Radyo'da program yapmanın ön koşulu internet sayfasındaki formu doldurmaktır. Formda yer alan program bilgileri; programın adı, süresi, sözel içerikli ise konuların neler olduğu ve nasıl işleneceği, müzik programı ise konusu ve türü, programa davet edilecek konukların listesi ve özelliklerini içermektedir. Program önerileri Açık Radyo Yayın Kurulu tarafından değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda Program yapmak isteyen herkesin program önerileri değerlendirilmektedir. Açık Radyo programcıları asıl mesleği radyoculuk olmayan kişilerdir. Gönüllük esasına dayanan Açık Radyo programcıları ürettikleri programlar için herhangi bir gelir talep etmemektedirler.

Mesaj İçeriği: Alternatif medyaların en önemli özelliği egemen medyaların sürekli yeniden ürettiği toplumsal hakikatten farklı bir ses olmalarıdır. Egemen medyanın gündelik aktüalite içinde oluşturduğu basmakalıp yargılar ve bakış açılarının yerine bilinçli bir bakış açısı geliştirmeyi amaçlar. Bu nedenle alternatif medyaların yayın içerikleri "bağımsızlık", "eleştiri hakkı", "kurulu düzenin reddi", "doğal özgürlükler" gibi değerleri vurgularlar. Alternatif medyalar yayın içerikleri ile geleneksel medyalarla ve onları temsil eden söylem seçkinleri ile de mücadele ederler (Ahıska, 1995). Yayın yönetmeni Ömer Madra Açık Radyo'nun toplumsal sorumluluğu olan bir yayın anlayışına

sahip olduğunu belirtmektedir. Açık Radyo, yayın içeriğinin çeşitliliği ve toplumsal olaylara karşı sorumlu tavrı ile muhalif bir duruş sergilemektedir. Yayın akışı içerisinde söz ve müzik programlarının kapladıkları zaman dilimine bakıldığında birbirine çok yakın olduğu görülmektedir. Müziğin sözün önüne geçmediği ve söz programlarının da içerik açısından zengin bir çeşitliliğe sahip olduğu görülmektedir. Açık Radyo'nun bir haftalık yayın içeriği incelendiğinde şu sonuçlara ulaşılmaktadır.

Söz ve Müzik Programlarının Haftalık Dağılımı

Her sabah saat 6.30 da başlayan günlük yayın akış saat 1.00'a kadar sürmekte ve 1.00'den sonra tekrar yayınları başlamaktadır. Günlük yayın akışı hafta içi her gün aynı şekilde akarken hafta sonu farklılaşmaktadır. Hafta içi gün içerisinde 6.30'dan 1.00'e dek 18 saat 30 dakika yayın yapılmakta ve bu sürenin 9 saat 50 dakikası müzik programlarına ayrılırken geriye kalan 8 saat 40 dakikası da söz programlarına ayrılmaktadır.

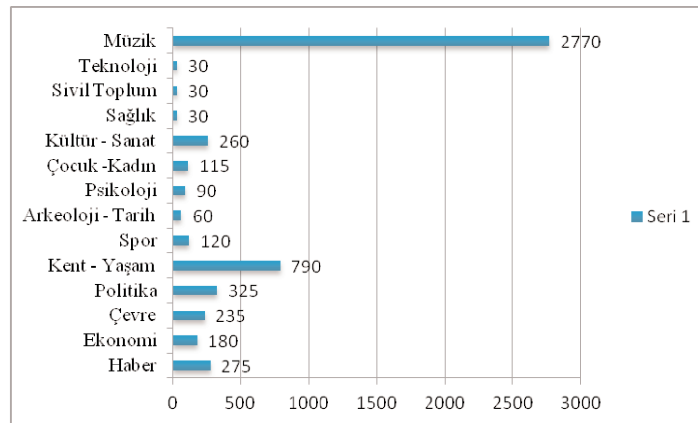
Hafta sonlarında ise yayın akışı içerisinde açıklamalı müzik programları yer almaktadır. Söz programları, Açıklamalı Müzik Programları ve Güncel Toplumsal Olayları İçeren Programlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Söz ağırlıklı programların konusunu daha çok toplumsal ve kültürel olaylar belirlemektedir. 17

Ağustos 1999'da Türkiye'de büyük bir deprem felaketi yaşandı. 2010 Ağustos ayında depremin yıldönümünde konuyla ilgili programlar yapılmıştır. Yapılan programlar internet sitesinde de metin olarak yer almaktadır. Bu programlardan bazılarının başlıkları şunlardır: "Tek tek binaları düzeltiyoruz semtleri değiştirelim", "Depremi yaşayanlar anlatıyor", "Binalardan önce kendimizi değiştirmemiz gerekir" Yine aynı ay Türkiye kamuoyunun gündeminde "Kürt Açılımı" yer almıştır. Yine bu konu ile ilgili olarak Ahmet İnel programlar yapmıştır. İklim değişikliği ve küresel ısınma Açık Radyo'nun sürekli gündeminde yer almaktadır. Bu konu ile ilgili olarak Ağustos ayında "İklim değişikliğinde dönüm noktası yakın", "Türkiye'de yapılması planlanan hidroelektrik ve termik santral projeleri ve Türkiye'de medyada çevre haberciliği" başlıkları ile programlar yapılmıştır.

Söz programlarının içerikleri

Program çeşitliliği açısından Açık Radyo geniş bir yelpazeye sahiptir. Çocuk programları, kültür sanat programları, medya, sağlık, ekonomi, sanat, toplumsal ve siyasal konular programların içeriklerini oluşturmaktadır. Çevre, siyaset, kültür-sanat, mimarlık, sağlık ve kent yaşamına dönük programlar üretilmekte ve yayınlanmaktadır. Konusunun uzmanları tarafından üretilen bu programlar içerik açısından zengin ve doyurucudur. Program içerikleri açısından bakıldığında Açık Radyo dinleyicisine geniş bir içerik sunmaktadır.

Söz Programlarının İçeriklerine Göre Haftalık Dağılımı

Dinleyici Yapısı: Açık Radyo tarafından ACNielsen ZET şirketine 6 Kasım 2000 tarihinde yaptırılan anket sonuçlarına göre Açık Radyo daha çok 16-24 yaş aralığında ve gelir seviyesi yüksek erkek izler kitle tarafından dinlenilmektedir. Anket sonuçlarına göre, müzik ve tartışma programları izlerkitle tarafından en beğenilen programlar arasında yer almaktadır. Kadınlar ve gençler kültür-sanat programlarını

daha çok tercih ederken erkekler güncel konuları tercih etmektedirler. Açık Radyo'nun dinleyici kitlesini, kültürel aktivitelere katılan, alım gücü yüksek, farklı bir yaşam biçimine sahip, yenilik ve değişimlere açık, yüksek eğitim ve uzmanlığa dayalı mesleklerden, sosyo-ekonomik statüsü yüksek mesleklerden kişiler oluşturmaktadır. Açık Radyo dinleyici yapısı açısından yaygın medyanın aksine genel beğeni ve eğitim düzeyine seslenmemektedir. İzlerkitle açısından bakıldığında çeşitlilik ve çokluktan bahsetmek güçtür. Aynı zamanda kırsal nüfusa ulaşmak anlamında da Açık Radyo'nun eksiklikleri vardır. Bu açıdan Açık Radyo elitist bir duruş sergilemekle de eleştirilmektedir.

Dinleyici ile İlişki: Alternatif radyoda iletişimin demokratikleştirilmesi için dinleyiciler tarafından ifade edilen ihtiyaçlara ve amaçlara öncelik verilir. Açık Radyo'da dinleyici katılımı önemlidir. Dileyen herkes görüş ve önerilerini Açık Radyo'ya internet üzerinden ve telefonla ulaşabilmektedir.

Dağıtım Alanı: Açık Radyo internet üzerinden de yayın yapmasına rağmen zaman zaman yaşanan teknik aksaklıklar nedeniyle daha çok İstanbul'da dinlenilmektedir. Bölgesel ya da ulusal bir yayından söz etmek güçtür. Bu durumda Açık Radyo İstanbul'la sınırlı bir yerellik taşımaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye'de radyo yayıncılığının bugünkü durumuna bakıldığında ticari temelli radyolar ve TRT'den söz edilebilir. Özerk bir yapıya sahip olmayan TRT'nin de yayıncılık anlayışı her gelen hükümetle değişmektedir. TRT'nin ülkenin siyasi yapısına göre çeşitlenen bu yayın politikası sıklıkla eleştirilen bir konudur. Öte yandan ticari radyolarda kamusalıktan uzak bir yayıncılık anlayışı sürdürmektedirler. Az söz çok müzik anlayışı ile popüler müzik yayını yapan özel radyolar DJ sistemi üzerine bir yayıncılık yürütmektedirler. Türkiye radyoculuğunda ticari anlayışın dışına çıkmayı başaran "sol eğilimli" ile "dinsel söylemler içeren" radyolardan söz etmek mümkündür. Bunların dışında kadınlara seslenen Radyo Pink, kürt-eşcinsellere dönük yayınlar yapan Radyo Direniş, anarşist bir yayın örneği olarak kendini tanımlayan Mülksüzler Radyo ve Üniversite radyosu olan radyo ODTÜ'de alternatif radyo olarak kendini tanımlamaktadır. Ancak bu radyolar kendilerini alternatif olarak tanımlamalarına karşın örgütlenme, dinleyici katılımı, içerik, alt yapı ve iletişim açısından değerlendirildiğinde alternatif radyo örneği olarak değerlendirilememektedirler.

Kendini kamusal yayıncılık yapan, bağımsız bir radyo örneği olarak tanımlayan Açık Radyo alternatif radyo kriterleri açısından değerlendirildiğinde yayın amacı açısından; Açık Radyo kamu yayıncılığı ve bağımsız yayıncılık ilkelerini içeren bir yayıncılık anlayışını benimsediğinin altını çizmektedir. Alternatif radyolar kamusal radyo örneklerinden biridir. Doğal olarak kamusal radyoculuğu benimseyen Açık Radyo yayın amacı açısından alternatif radyoculuğa bir örnektir. Sermaye kaynakları açısından bakıldığında ise Alternatif medyaları geleneksel radyolardan ayıran en önemli özelliği kâr etmeyi amaçlamamasıdır. Açık Radyo 2000 yılında Açık Toplum Enstitüsünden alınan 150.000 dolar dışında dinleyici desteğinden yararlanmaktadır. Sermaye açısından bakıldığında amacın kâr elde etmek olmadığı açık bir biçimde görülmektedir.

Örgütsel yapı açısından bakıldığında, Açık Radyo, isteyen herkese ve her görüşe yer vermektedir. Bu da radyonun alternatif bir yayın anlayışına sahip olduğunun bir göstergesidir. Görev alan kişiler açısından değerlendirildiğinde de konusunun uzmanı pek çok kişi radyonun çalışanlarını oluşturmaktadır. Açık Radyo alternatif bir yayıncılık anlayışı olan kamusal yayıncılık anlayışını benimsemektedir. Yayın yönetmeni Ömer Madra'nın özellikle belirttiği bu özellik yayınların içeriğini belirleyen en önemli unsurdur. Bu amaçla radyo bir müzik kutusundan öte söz programlarının ağırlığı ile dikkat çekmektedir. Söz programlarının içeriği ise egemen ve geleneksel medyada yer almayan konuları içermektedir. Egemen medyada yer almayan konular ve kişiler Açık Radyo'da program yapmakta ya da programın konuğu olarak yer alabilmektedir. Dinleyicilerin yapısı açısından bakıldığında Açık Radyo yaygın medyanın aksine genç insanlara, kadınlara ve çocuklara seslenmektedir. Dağıtım alanı açısından bakıldığında ise, Açık Radyo'yu İstanbul ile sınırlandırmak gerekir.

Yayın amacından, örgütlenme yapısına, programlarının içeriklerinden dinleyici ile ilişkisine, gönüllülük esası ile programlar üretilmesine dek pek çok açıdan Açık Radyo yaygın medyadan farklılıklar göstermektedir. Tüm bu kriterler doğrultusunda Açık Radyo hiç kuşkusuz Türkiye’de alternatif radyoculuk açısından önemli bir boşluğu doldurmaktadır.

Kaynakça

- Alankuş, S. (2003). Radyo ve Radyoculuk. İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları.
- Alankuş, S. (2008). Türkiye’de ‘Başka’ Bir Demokrasi İçin, ‘Başka’ Bir Medya ve Habercilik. Der. İncilay Cangöz, Uygun Adım Medya (177-229). Ankara: Ayraç Kitabevi Yayınları.
- Ahıska, M. (1995). Medya, Küresellik ve Yerellik. Toplum ve Bilim, Sayı 67.
- Bailey, O. G. ve Cammaerts, B. ve Carpanteir, N. (2008). Understanding Alternative Media. New York: McGraw Hill Open University Press.
- Brecht, B. (1980). Radio as Means of Communication: A talk on the Function of Radio. Screen 20 (3/49).
- Cankaya, Ö. (1997). Dünden Bugüne Radyo ve Televizyon. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Hamilton, J.(2000). “Alternative Media: Conceptual Difficulties, Critical Possibilities”, Journal of Communication Inquiry, Vol. 24, No. 4, 2000.
- Navaro, İ. (2004). ABD’de Alternatif Medya, Kamusal Alan içinde Der. Meral Özbek, İstanbul: Hil Yayınları.
- Nalçaoğlu H. Ve Timisi, N. (2006). Küresel İletişim Ortamı ve Yerel Radyolar, Radyo ve Radyoculuk. Der. Sevda Alankuş, İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları.
- Güney, S. (2009). Başka Bir İletişim Mümkün I-Tüm Yönleriyle Topluluk Radyoları. İstanbul: Punto Yayınları.
- Kayador, V. (1999). Türkiye’de Radyo Yayın Tekeli Döneminde Siyasal, Toplumsal Yapı-Radyo Programcılığı, Yayıncılığı Etkileşimi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Keane, J. (1993). Medya ve Demokrasi. Çev: Haluk Şahin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kessler, L. (1984). The Dissident Press: Alternative Journalism in American History, Beverly Hills, Calif.: Sage Publications.
- Köse, H. (2007). Küresel “Akıntıya Karşı” Sivil Arayışlar-Alternatif Medya. İstanbul: Yirmidört Yayınevi.
- Kuruoğlu, H. ve Yılmazkol, Ö. (2008). “Could Radio be the answer to the search for alternative Media?” Communication in the Millennium (7) 21-23 Mayıs 2009.
- Sayguraç, S. (2004). Medyada Irak Savaşı. Kamusal Alan içinde Der. Meral Özbek, İstanbul: Hil Yayın.
- Streitmatter, R. (2001). Voices of Revolution. New York: Columbia University.
- Kocabaşoğlu, U. (2010). Şirket Telsizinden Devlet Radyosuna. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Türkçe Sözlük (2009). Ankara: TDK Yayınları.

Soydan,E. (2006).“Dünyada Alternatif Radyoculuk”

<http://ilef.ankara.edu.tr/radyo>, 12.111. 2010.

Atabek,Ü. (2006). “Global Medya-Alternatif Medya”

<http://www.umatatabek.net>, 11.10.2010.

www.rtuk.org.tr 18, 04, 2010.

www.acikradyo.com.tr 10, 10, 2010.

<http://tr.wikipedia.org> 10, 11, 2010.